

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4.617>*А. М. Бондарчук**orcid.org/0000-0003-4558-5201**юрист**ТОВ «Адвокатська фірма «Лавринович і партнери»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

Постановка проблеми. Предмет біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією характеризується певними особливостями, що насамперед визначаються спеціальними властивостями та якісними характеристиками відповідної продукції, яка підлягає поставці, обміну, купівлі-продажу або яка є базовим активом інших видів біржових угод. Тому справедливо зауважити, що головна відмінність біржової торгівлі у досліджуваній сфері полягає саме у специфіці предмету торгівлі.

З підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС) Україна засвідчила прийняття на себе зобов'язання, зокрема щодо приведення національних стандартів якості сільськогосподарської продукції до європейських вимог. На цьому шляху нашою державою зроблені певні кроки у напрямку імплементації європейських стандартів якості сільськогосподарської продукції, однак у цій сфері залишаються деякі проблемні питання, вирішення яких потребує проведення наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання щодо особливостей предмету біржової торгівлі досліджували такі науковці, як В.М. Єрмоленко, М.С. Кожух, О.В. Мороз, О.В. Лиса, М.М. Чабаненко та інші. Водночас необхідно зауважити, що у вітчизняній науці господарського права недостатньо дослідженим є питання особливостей предмету біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Постановка завдання дослідження. Метою статті є визначення особливостей предмету біржової торгівлі сільськогосподарської продукції у світлі необхідності імплементації європейських стандартів щодо якості такої продукції.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи особливості предмету біржової торгівлі, слід зазначи-

ти, що, як слідує зі змісту ст. 15 Закону України «Про товарну біржу», предметом відповідного виду торгівлі сільськогосподарською продукцією слід вважати укладення біржових угод, зокрема, купівлі-продажу, поставки, обміну сільськогосподарської продукції, що допущена до обігу на біржі. На додаток до цього на аграрній біржі предметом торгівлі можуть бути товарні деривативи, базовим активом яких є відповідна продукція. Інакше кажучи, предметом біржової торгівлі є не власне сільськогосподарська продукція, а біржові угоди щодо такої продукції.

Більш детально зупинимось на характеристиці наведеної вище ознаки предмету біржової торгівлі.

За визначенням, що міститься у Цивільному кодексі України (ЦК України), за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму; за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар; за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму [1].

При цьому у ст. 185 Господарського кодексу України (ГК України) до укладення господарських договорів на біржах, оптових ярмарках, публічних торгах застосовуються загальні правила укладення договорів на основі вільного волевиявлення, з урахуванням нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність відповідних бірж, ярмарків та публічних торгів [2]. Аналогічні положення містяться у ст. 650 ЦК України [1].

Однак Законом України «Про товарну біржу» або іншими актами, які регулюють діяльність товарних бірж або аграрної біржі, не визначено особливості змісту відповідних договорів. На цій підставі можна зробити висновок про те, що відповідні договори мають включати усі істотні умови, зокрема й щодо предмету, прав та обов'язків сторін, відповідальності тощо.

При цьому слід урахувати, що Законом України «Про товарну біржу» встановлено певні обмеження щодо продукції, яка не може бути предметом біржових угод (біржової торгівлі). Зокрема, зазначається, що не можуть бути предметом біржової торгівлі речі, визначені індивідуальними ознаками, якщо вони не продаються як партія, а також будь-які вживані товари, включаючи транспортні засоби та капітальні активи. Таке обмеження не поширюється на майно, яке відчувається з податкової застави, а також майно, конфісковане відповідно до закону. Згідно з цим Законом партією товару вважається визначена кількість (але не менше двох одиниць) однорідних товарів одного або кількох найменувань, закуплених, відвантажених або отриманих одночасно за одним товарно-супровідним документом [3].

Предметом інших біржових договорів або базовим активом товарного деривативу, що укладається на аграрній біржі, є сільськогосподарська продукція, яка відповідає вимогам до якості та допущена до обігу на біржі. Визначення поняття «сільськогосподарська продукція» міститься у Податковому кодексі України (ПК України), законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», «Про аграрні розписки», а також в інших правових актах.

Зокрема, згідно з положеннями ПК України сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) – продукція / товари, що підпадають під визначення груп 1-24 УКТ ЗЕД, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання [4].

Аналогічне визначення наведено й у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Крім того, цим Законом передбачено, що до сільськогосподарської продукції (товарів) також належать відходи, отримані під час виробництва сільськогосподарської продукції (товарів), визначених у групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України», а саме: органічні до-

брива (гній, перегній, пташиний послід, а також полова, бадилля тощо), суміші органічних та мінеральних добрив, у яких частка органічних добрив становить більше 50 відсотків від загальної ваги таких сумішей, а також усе біологічне паливо та енергія, отримані під час переробки та утилізації сільськогосподарської продукції (товарів) та їх відходів (біогаз, біодизель, етанол, тверде біопаливо, у виробництві якого була використана сільськогосподарська продукція (її відходи) в розмірі більше 50 відсотків від усієї використаної продукції, електрична енергія, пар, гаряча вода тощо) [5].

В інших законодавчих актах досліджуване поняття визначається як: будь-яка продукція тваринного і рослинного походження, що підпадає під визначення першої – двадцять четвертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності [6]; продукція/товари, що підпадають під визначення груп 1-24 УКТ ЗЕД, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання [7].

Отже, під час визначення поняття «сільськогосподарська продукція» законодавство відсилає до Закону України «Про Митний тариф України». Щодо цього важливо зазначити, що з 2 липня 2020 р. набув чинності новий Закон України «Про Митний тариф України», прийнятий 4 червня 2020 р. [8]. Однак порівняно з попередньою редакцією Закону України «Про Митний тариф України» [9] класифікація видів сільськогосподарської продукції не зазнала змін.

Законодавець, застосовуючи широкий підхід до тлумачення поняття «сільськогосподарська продукція», до останньої також відносить готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої і оцет; тютюн та його замітники; готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних; цукор і кондитерські вироби з цукру, готові продукти із зерна, зернових культур, борошна, крохмалю або молока; какао та продукти з нього, борошняні кондитерські вироби тощо [8].

Водночас такий широкий підхід до визначення поняття «сільськогосподарська продукція» не зовсім відповідає законодавству ЄС. На це, зокрема, звертають увагу деякі науковці, зазначаючи, що відповідно до п. 1 ст. 32 Договору про заснування Європейського Союзу до сільськогосподарської продукції належить продукція рослинницької, тваринницької, рибної галузей, а також продукти

першої стадії переробки, безпосередньо пов'язані з такою продукцією [10, с. 62].

Отже, законодавством ЄС дещо обмежено віднесення до сільськогосподарської готових видів продукції, зокрема, зазначено, що до такої належить винятково продукція на першій стадії обробки. Це створює певні труднощі під час торгівлі на міжнародних товарних біржах, зважаючи також на те, що Угода про асоціацію України з ЄС [11] зобов'язує Україну здійснювати заходи, спрямовані, зокрема, на гармонізацію національного законодавства із правом ЄС у сфері сільськогосподарського виробництва [12].

Важливо зазначити, що відповідна продукція належить до сільськогосподарської виключно у випадках, якщо вона вирощується, відгодовується, виловлюється, збирається, виготовляється, виробляється, переробляється безпосередньо їх виробником. Такий підхід цілком узгоджується з вимогами Угоди про сільське господарство, в якій зазначено, що «основний сільськогосподарський товар» визначається як товар, якомога ближчий до пункту першого продажу [13].

Наступною ознакою предмету біржової торгівлі є те, що вона має відповідати за своїми якісними, технічними та іншими характеристиками вимогам, які дозволяють її обіг на відповідній біржі (товарній або аграрній).

Закони України «Про товарні біржі» та «Про державну підтримку сільського господарства України» не містять конкретних вимог, яким має відповідати сільськогосподарська (або інша) продукція для того, щоб бути допущеною до торгівлі на відповідній біржі. На цій підставі можна зробити висновок, що відповідні вимоги встановлюються безпосередньо у Правилах біржової торгівлі.

Отже, за загальним правилом, сільськогосподарська продукція України має відповідати вимогам, визначеним законодавством України. Зокрема, відповідно до ст. 32 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» харчові продукти, які знаходяться в обігу на території України, повинні відповідати вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Крім того, встановлено, що сертифікація харчових продуктів не обов'язкова. Зазначене не стосується процедури видачі міжнародного сертифіката, передбаченого цим Законом. Під час виробництва харчових продуктів оператор ринку може користуватися технічними умовами, державна реєстрація яких є обов'язковою [14].

Отже, основними характеристиками, яким має відповідати сільськогосподарська продукція, є якість та безпечність. Відповідність продукції цим вимогам підтверджується сертифікатом.

Передусім необхідно згадати зобов'язання, прийняті у цій сфері нашою державою, відповід-

но до Угоди про асоціацію України з ЄС. Зокрема, відповідно до ст. 404 цієї Угоди співробітництво між сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює такі сфери: заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах; обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад; покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості тощо [11].

При цьому, як свідчить інформація Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2018 рік, 64% актів ЄС було імplementовано в сфері санітарних і фітосанітарних заходів, 22% актів у сфері захисту навколишнього природного середовища та 86% актів у сфері сільського господарства. Впровадження європейських норм дозволило вітчизняним суб'єктам господарювання отримати дозвіл на поставки в ЄС м'яса птиці, риби та рибопродуктів, меду, яєць і яйцепродуктів, молока і молочних продуктів, колагену, кишкової сировини, равликів, а також нехарчових продуктів тваринного походження, наприклад, пуху, пір'я та шкірсировини, технічного казеїну тощо [15, с. 7].

Зокрема, на виконання Угоди про асоціацію України з ЄС прийнято такі закони України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [16], «Про оцінку впливу на довкілля» [17], «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [18] та ін. Крім того, Міністерством охорони здоров'я України затверджені нові вимоги (або внесені зміни до чинних) до деяких видів харчової продукції, а саме: накази № 2444 від 11 грудня 2019 р. «Про затвердження Методичної настанови для виробників заморожених напівфабрикатів у тістовій оболонці» [19], № 1145 від 15 травня 2020 р. «Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів» [20], № 1238 від 22 травня 2020 р. «Про внесення змін до Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» (набуває чинності з 4 лютого 2021 р.)» [21] тощо.

Водночас залишаються невпроваджені деякі європейські стандарти у сфері забезпечення якості сільськогосподарської продукції, найбільш важливим з яких є Міжнародна система аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР – Hazard Analysis and Critical Control Points), яка інтегрована в законодавство ЄС, і її впровадження затверджено в Україні Законом «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [15, с. 7].

Таким чином, в Україні вживаються певні заходи, спрямовані на імплементацію європейських норм і стандартів до сільськогосподарської продукції, що свідчить про поступовий перехід держави до єдиних європейських стандартів та відкриває можливість для виходу на єдиний організований ринок, у тому числі біржовий.

Ще однією важливою особливістю предмету біржової торгівлі є те, що до обігу на біржі допускається виключно партія сільськогосподарської продукції, а конкретний обсяг такої партії залежить від виду відповідної продукції.

Висновки. Отже, проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити висновок, що предметом біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією необхідно вважати відповідні договори, які укладаються на біржі, зокрема купівлі-продажу, міни та поставки, предметом яких є партія сільськогосподарської продукції, що відповідає вимогам відповідної біржі; такі вимоги зазвичай стосуються якості та безпечності продукції, що підтверджується відповідним сертифікатом. Законодавством України не встановлено будь-яких обмежень щодо допуску до обігу на біржі певних видів сільськогосподарської продукції. На аграрній біржі, крім того, предметом торгівлі є товарні деривативи, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція.

Слід зазначити, що у законодавстві України застосовано широкий підхід до визначення поняття «сільськогосподарська продукція», до якої віднесено, крім продукції тваринного, рослинного походження, також готову продукцію. Такий підхід не цілком узгоджується із законодавством ЄС, відповідно до якого готова продукція належить до сільськогосподарської виключно на першій стадії обробки. Найбільш важливою ознакою сільськогосподарської продукції є те, що вона виробляється, вирощується, збирається, переробляється тощо виключно її первинним виробником.

Особливостями предмету біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією є те, що: 1) таким предметом можуть бути три види біржових угод: купівлі-продажу, міни та поставки, а також товарні деривативи, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція (на аграрній біржі); 2) сільськогосподарська продукція, яка є предметом договорів купівлі-продажу, обміну та постав-

ки, має бути допущена до обігу на біржі, тобто відповідати встановленим біржою вимогам до якості відповідної продукції; 3) предметом біржової угоди може бути виключно партія сільськогосподарської продукції, що включає не менше двох одиниць такої продукції.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
6. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>.
7. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 № 1561-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17#Text>.
8. Про Митний тариф України: Закон України від 04.06.2020 № 674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#n2>.
9. Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584%D0%B0-18#n3>.
10. Чабаненко М.М. Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 58–65.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
12. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів: міжнародний документ від 15.04.1994. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_006.
13. Угода про сільське господарство: міжнародний документ від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005#n174.
14. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.
15. Шор К., Руда М., Рогінська-Грін Я. Адаптація до законодавства ЄС: у фокусі малі та середні виробники аграрної продукції. Базове дослідження, 2-ге видання. Київ, 2019. 52 с.
16. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>.

17. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>.

18. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 № 2639-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text>.

19. Про затвердження Методичної настанови для виробників заморожених напівфабрикатів у тістовій оболонці: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 2444 від 11 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2444282-19#Text>.

20. Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1145 від 15 травня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-20#Text>.

21. Про внесення змін до Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1238 від 22 травня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0684-20#Text>.

Анотація

Бондарчук А. М. Особливості предмета біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню особливостей предмету біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні.

Аргументовано, що предметом біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією виступає не власне продукція, а біржові угоди трьох видів: купівля-продаж, міна та поставка, а також товарні деривативи, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція (на аграрній біржі). Автором доведено, що сільськогосподарська продукція, яка є предметом договорів купівлі-продажу, обміну та поставки, має бути допущена до обігу на біржі, тобто відповідати встановленим біржою вимогам до якості відповідної продукції. Виявлено, що законодавством України не визначено вимог, відповідність яким є підставою для допуску сільськогосподарської продукції до обігу на біржі, а тому такі вимоги встановлюються кожною біржою самостійно у правилах біржової торгівлі.

Проведено порівняльний аналіз національного та європейського підходів до визначення поняття «сільськогосподарська продукція» та з'ясовано, що національним законодавцем застосовано більш широкий підхід, що не цілком відповідає європейським актам.

Визначено, що основними характеристиками, яким має відповідати сільськогосподарська продукція за законодавством України, є якість та безпечність. Встановлено, що наразі в Україні триває процес імплементації європейських стандартів якості сільсько-

господарської продукції відповідно до зобов'язань, прийнятих Україною у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС.

Автором з'ясовано, що на виконання Угоди про асоціацію України з ЄС в Україні прийнято ряд законів та інших актів, однак залишаються невпровадженими деякі європейські стандарти у сфері забезпечення якості сільськогосподарської продукції, найбільш важливим з яких є Міжнародна система аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках.

Ключові слова: товарна біржа, аграрна біржа, предмет торгівлі, сільськогосподарська продукція.

Summary

Bondarchuk A. M. The features of the subject of exchange trade in agricultural products. – Article.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the subject of exchange trade in agricultural products in Ukraine.

It is argued that the subject of exchange trade in agricultural products is not the products themselves, but exchange transactions of three types - purchase, sale, exchange and supply, as well as commodity derivatives, the underlying asset of which is agricultural products (on the agricultural exchange). The author proved that agricultural products, which are the subject of contracts of sale, exchange and supply, must be admitted to circulation on the stock exchange, ie meet the requirements set by the exchange for the quality of relevant products. It was found that the legislation of Ukraine does not define the requirements, compliance with which is the basis for admission of agricultural products to circulation on the stock exchange, and therefore such requirements are set by each exchange independently in the rules of exchange trade.

A comparative analysis of national and European approaches to the definition of "agricultural products" was conducted and it was found that the national legislator has applied a broader approach, which is not entirely consistent with European acts.

It is determined that the main characteristics that agricultural products must meet according to the legislation of Ukraine are quality and safety. It is established that Ukraine is currently in the process of implementing European standards for the quality of agricultural products in accordance with the commitments made by Ukraine in connection with the signing of the Association Agreement with the EU.

The author found that a number of laws and other acts have been adopted in Ukraine in implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, but some European standards in the field of agricultural product quality assurance remain unimplemented, the most important of which is the International Hazard Analysis System points.

Key words: commodity exchange, agricultural exchange, subject of trade, agricultural products.